

K problematike autenticity človeka a etickej výchovy

Anna Klimeková

Abstract: Štúdia rieši základné problémy autenticity človeka, jeho neopakovateľnosť, jedinečnosť, sebareflexiu, problém „distancie“ a spôsob, či je možné autentického človeka eticky vychovávať.

Kľúčové slová: človek, osobnosť, autenticita človeka, výchova, pro-sociálne správanie, empatia, atribúcia, asertivita.

„Správne vidíme len srdcom.

Čo je dôležité, je očiam neviditeľné.“

A. de St. Exupéry

Moje vstupné myšlienky začínajú známym výrokom V. E. Frankla, ktorý konštatoval, že „... človek je bytím, ktoré neustále rozhoduje o tom, kým je, kým bude – v každej chvíli života má v sebe rôzne možnosti: buď zostúpiť na úroveň zvierata, alebo povzniesť sa do kvalitatívne vyššej úrovne a roviny života...“ (Frankl, 1956, s. 92).

V konečnom dôsledku je možné s V. E. Franklom súhlasiť, pretože každý výchovný proces – a etický zvlášť – meritórne vychádza zo všeobecného základu poznania sociálnej reality, z medziľudských vzťahov a človeka a jeho neopakovateľnosti, jedinečnosti a autenticity, ktorý na strane jednej do týchto vzťahov vstupuje, na strane druhej ich dotvára a vytvára nové (Klimeková, 1995).

Ak nechceme ísť slepou cestou do neznáma a k možným neúspechom, musíme sa opierať tak o pravdivú filozofickú explikáciu sveta, ako i človeka v ňom, tým viac človeka autentického. Človeka, ktorého je možné kultivovať, dotvárať a *eticke* vychovávať.

Otázky človeka, jeho podstaty, bytia, utvárania individuálnych zvláštností, autenticity, sebaopotvrdzovania, sebanachádzania, perspektív, budúcnosti patrili a nesporne patria k *večným problémom filozofického myslenia* (Borg, 1970; Bloom, 1956; Buber, 1997; Klimeková, 1998; Kučerová, 1996; Pešková a Schlucková, 1991; Zelina, 1996; Žilínek, 1996).

Človek si nevyberá miesto, čas, ani spôsob vstupu na javisko života. Do života a dejín je „vrhnutý“ a je „odsúdený“ o seba v svete, v medziľudských a konkrétne morálno-etických vzťahoch bojovať.

Pravda, aby tento boj človek zrealizoval na adekvátnej a ľudsky primeranej úrovni, to závisí od mnohých momentov.

Práca rieši dva základné problémy:

1. autenticitu človeka,
2. spôsob etickej výchovy osobnosti človeka.

K problematike autenticity človeka. Sú to problémy, ktoré sa vo filozofickom myslení vynárajú (pravda nielen v ňom) v historicky modifikovaných podobách a konceptuálnom vyjadrení. Každé dejinné obdobie si kladie s určitou naliehavosťou za cieľ riešiť problémy zaradenia, postavenia a významu človeka vo svete a medziľudských vzťahoch. Vo vzťahoch k sebe samému, výstavby ľudskej kultivácie, autenticity ale aj autonómnosti – a vonkajšej reality, pretože človek je spojený so svetom v rovine ontologickej (ktorá zásadne a meritórne funduje v človeku to podstatné), ale aj v rovine gnozeologickej, človek sa však od sveta „odlišuje“ bohatstvom a rozmanitosťou, variabilitou svojej zložitosti a komplexnosti.

V priebehu posledných päťdesiatich rokov sa predstava o tom, „kto je človek“, čo tvorí jeho autenticitu, viackrát zmenila. Všeobecne sa prijala téza, že problematika človeka sa vyhocovala predovšetkým v zlomových obdobiach ľudstva, t. j. v obdobiach, ktoré si vyžadovali maximálne vypätie všetkých duchovných i fyzických síl človeka v zápase o svoju budúcnosť.

Rozvíjať vedu o človeku – o človeku autentickom – v súčasnosti znamená a bude znamenať čím ďalej, tým viac všestrannú snahu porozumieť ľudskej bytosti vo svete, vedieť aké je jej miesto v celku sveta, do ktorého sme sa narodili, do ktorého sme včlenení, vedieť kam patríme a aké máme prostriedky na jeho osvojenie i na porozumenie sebe samým, akým spôsobom sme vychovateľní v tomto až príliš diferencovanom a vnútorne protirečivom svete.

Odpoveď na zdanlivo „jednoduché“ otázky „kto, resp. čo je človek?“, „čo utvára jeho autenticitu?“ je oveľa náročnejšia a zložitejšia než jej postulovanie. Buber (1962, s. 56–70) prichádza s myšlienkou, „... že práve epochy (alebo len) osamotenosti človeka vypovedajú o človeku v tretej osobe, čím prehliadajú jeho špecifiku, neopakovateľnosť, zvláštnosť, autenticitu“.

Či už s uvedeným názorom súhlasíme alebo nie, napriek variabilite iných názorov a uhlov pohľadu, faktom zostáva, že v žiadnom dejinnom období nebol človek sám pre seba takým veľkým tajomstvom a problémom, akým je v súčasnosti, kedy o sebe nazhromaždil neuveriteľné množstvo poznatkov a záhad, než kedykoľvek predtým. Zároveň ale dnes vie o tom, kým a čím je, podstatne menej než v minulosti.

Ako vlastne chápať autenticitu človeka? Pri jej vymedzení je potrebné

pochopiť vystúpenie človeka v dvojjedinej úlohe, ktorá akoby vyjadrovala dva póly, či rozmery bytia človeka, jeho ontologického zastúpenia vo svete:

1. človek ako súčasť sveta,
2. človek ako autentický fenomén tohto sveta.

1. *K problému človeka ako súčasti sveta.* V tomto zástoji človeka vo svete – obrazne povedané – vystupuje človek ako jeho časť, súčasť – ako objekt medzi objektami, predmet medzi predmetmi. Tu nie je pravým človekom a autentickým rozmerom. Je to skôr pesimistický pohľad na človeka.

2. *K problému človeka, ktorý nie je len súčasťou sveta.* Človek je aj fenoménom presahujúcim seba i svet, v ktorom sa identifikuje a má v ňom špecifické ľudské postavenie.

Definujúc svoj konkrétny vzťah k sebe, svojmu vlastnému bytiu, k svetu v činnostnej podobe, prekračuje svoj rámec, poznáva seba i svet aký je. Tak sa otvára priestor k autenticite človeka, ktorý má konkrétny vzťah k prírode, spoločnosti, sebe samému, ktorý sa pýta na svoje miesto v tomto svete a uvedomuje si ho.

Sheller (1968, s. 50) hovorí: „Jedným z najkrajších plodov je fakt, kedy sa špecifickými základnými znakmi ducha stal ‚človekom‘ tým, že si uvedomil svet, seba a spredmetnil aj svoju psychofyzickú prirodzenosť. Ak sa človek vyčlenil z celku prírody a urobil ju svojim predmetom – patrí to k jeho podstate, je to sám akt vzniku človeka – musí sa ale poohliadnuť a spýtať sa: A kde stojím ja?, Kde je moje miesto?, Nemôže už totiž povedať: Som súčasťou tohto sveta, som ním obklopený.“

K autenticite človeka ako bytosti bio-psycho-sociálnej prináleží jeho vzťah k okoliu, prírode, sebe samému, inštitúciám atď., s tým, že človek „má vzťah“, vie o svojej povahe „vzťahovania sa“, vie o schopnosti „dištancie“, odpútania sa od bezprostredne daného a prekračovania – transcencie smerom k predpokladom, k predvídaníu. „Dištancia“ v zmysle autenticity človeka znamená schopnosť ľudskej bytosti vnímať a vnímané „zovšeobecňovať“. Zároveň i transcendovať, prekračovať vnímané a neustále sa pýtať na „vnímateľnosť vnímaného“ alebo na „vnímateľnosť vnímateľa“, na jeho predpoklady, možnosti a dosah. Práve prostredníctvom týchto momentov sa človek manifestuje ako bytosť autentická.

Čo však robíť v prípade, že tomu tak nie je? Dá sa k tomu vychovať? Akú úlohu na tomto mieste zohráva etika a etická výchova? Ako sa stáva človek človekom?

Výchova, tak ako ju chápe antropologická pedagogika, filozofia a etika si kladie za úlohu pomáhať človeku aby sa poľudštil, aby sa stal človekom v pravom zmysle slova. Je jasné, že bez tejto pomoci by sa človekom nestal – a autentickým už vonkoncom nie.

Slovami Kučerovej (1996, s. 20): „Výchovu môžeme chápať ako špecifické smerovanie k cieľom človeka, ako určitý spoločenský jav, ako praktickú úlohu.“ Skutočnosť etickej výchovy historicky vznikla, lebo bola potrebná, ale záleží na každom človeku, každej generácii, aby ju vždy znovu a znovu dotvárala a utvárala, formovala a kultivovala.

V histórii a súčasnosti pedagogiky možno nájsť rôzne prístupy k problematike cieľa etickej výchovy osobnosti človeka (Klimeková, 1995, 1999; Žilínek, 1996). Na jednej strane škály sú krajne negatívne prístupy, ktoré odmietajú sformovať cieľ výchovy, pretože vývoj osobnosti človeka na základe biologických daností a zákonitostí podľa nich sám speje k nejakému cieľu (slobodná výchova, psychoanalytická pedagogika etc.), alebo odkazujú riešenie tejto problematiky iným teoretickým disciplinám, napr. filozofii, etike, etickej výchove, filozofickej antropológii, experimentálnej pedagogike, andragogike atď.

Na druhej strane stoja pedagogické teórie, ktoré majú jednoducho apriórne stanovený, platný cieľ výchovy.

Cieľ etickej výchovy je naša predstava o budúcich výsledkoch výchovy na základe *empatie, asertivity, atribúcie, prosociálneho správania*. Tieto všetky momenty sú schopné človeka eticky vychovávať (Buda, 1992; Olivar, 1991). Vychádzajú vždy z ideálnej predstavy o „dokonalom“ človeku. Aby cieľ etickej výchovy nebol „vymyslený“ a slúžil človeku, musí spĺňať následné požiadavky:

1. Nesmie byť vzdialený od skutočnosti a neuskutočniteľný.
2. Nemôže byť postavený ako niečo konečné alebo by navodzoval zdanie bezperspektívnosti, koniec vývoja.
3. Musí byť všeobecný, aby postihoval všetko ľudské, ale súčasne musí vyhovovať pre každého človeka, nikoho nemôže vylúčiť, musí poskytovať možnosť spracovať ho do postupujúcich výchovných krokov pre každého človeka osobitne.
4. Nemal by stavať do protikladu potreby, záujmy, túžby, ciele človeka ale i spoločnosti.

Záverom možno teda konštatovať, že základný cieľ etickej výchovy je jednoducho naučiť človeka žiť jeho vlastný život na základe morálnych noriem a hodnôt. Cieľom etickej výchovy je rozvinúť bytostné sily človeka tak, aby ako plnohodnotná osobnosť naplnila v spoločnosti zmysel svojho života a stala sa osobnosťou humánnou, vychovateľnou a autentickou.

Literatúra

BLOOM, B. S. *Taxonomy of Education Objectives*. New York, 1956.

BORG, K. *Microteaching approach to teacher education*. New York: McMillan Educational Service, 1970.

- BUBER, M. *Das Problem des Menschen*. München, 1962. Český překlad Praha: Kalich, 1997.
- BUDA, B. *Empatia*. Nové Zámky, 1992.
- FRANKL, V. F. *Our Life*. London 1956.
- KLIMEKOVÁ, A. *Etika a etická výchova*. Košice: Olympia, 1995.
- KLIMEKOVÁ, A. Filozofické problémy autenticity člověka. *Filozofia* č. 5, 1998.
- KLIMEKOVÁ, A. *Etika a morálka*. Prešov: FHPV, 1999.
- KUČEROVÁ, S. *Člověk – hodnoty – výchova*. Prešov: ManaCon, 1996.
- OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. Bratislava, 1991.
- PEŠKOVÁ, J., SCHLUCKOVÁ, L. *Já člověk*. Praha: SPN, 1991.
- SCHELLE, M. *Místo člověka v kosmu*. Praha, 1968.
- ZELINA, M. *Stratégia a metódy rozvoja osobnosti*. Bratislava: Iris, 1996.
- ŽILÍNEK, M. *Éthos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava: Iris, 1996.

KLIMEKOVÁ, A. K problematike autenticity člověka a etickej výchovy. *Pedagogická orientace* 2000, č. 1, s. 22–26. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: Doc. PhDr. Anna Klimeková, CSc., Katedra společenských věd, FHPV PU, ul. 17. novembra 1., 080 01 Prešov